

Tijd voor **Weder**

opbloei!

De tuin, van favoriet tot underdog in planning en beleid

VALERIE DEWAELEHEYN [VRIJWILLIG ONDERZOEKSTER KENNISCENTRUM TUIN+]

Verkiezingsposter van de Christelijke Volkspartij in aanloop de parlementsverkiezingen van 17 februari 1946.

Bron: KADOC-KU Leuven

Dat Vlamingen geboren worden met een baksteen in de maag, is niet echt een verrassende constatering: 70 procent van de Vlamingen bezit een eigen woning. Het wordt pas boeiend wanneer we een kijkje nemen aan de achterkant van al deze woningen: 84 procent ervan beschikt over een tuin. Dit 'huisje-tuintje'-ideaal en de sociale, culturele en economische betekenis van de privétuin vandaag zijn ingebed in de historische evolutie van onze ruimtelijke planning en stedenbouw. Om onze privétuinen beter te kunnen begrijpen, overschouwen we in vogelvlucht de Vlaamse planningsgeschiedenis¹. Onze verkenning start aan het einde van de 19de eeuw, wanneer het Belgisch beleid begint in te zetten op private woonontwikkelingen.

¹ We baseren ons daarvoor op een synthese van het werk van vele anderen, waaronder Pascal De Decker, Bruno Meeus, Pieter Van den Broeck en Yves Segers.

Huis-met-tuin: veelzijdige oplossing aan het einde van de 19de eeuw

De vroege en snelle industrialisatie in België aan het einde van de 19de eeuw ging gepaard met huisvestingsproblemen, ongezonde stedelijke woon- en leefomstandigheden, en secularisatie van de arbeiders. Het controleverlies en de opkomst van het socialisme baarden de dominante katholieke elite zorgen. Vanuit een anti-stedelijke, anti-industriële en antisocialistische reflex zocht en vond deze elite een oplossing voor deze problemen in het promoten en faciliteren van een nieuw woonideaal: de eigen eengezinswoning met tuin. Deze beleidsstrategie werd geformaliseerd in de eerste Belgische Huisvestingswet van 1889.

Het private eigenaarschap van een woning bleek een interessant instrument om arbeiders te disciplineren. Een loon, en dus het verkrijgen en behouden van werk, was immers essentieel om een lening te kunnen afbetalen. De focus op de eengezinswoning werd nog versterkt door de pauselijke encycliek *Rerum Novarum* uit 1891 waarin het gezin geïdealiseerd werd als hoeksteen van de maatschappij.

De privétuin vormde een cruciaal onderdeel van deze veelzijdige strategie. De tuin moest gezinnen in staat stellen om in hun eigen voedsel te voorzien en fungeerde zo als vangnet in geval van werkloosheid. In hoofde van de katholieke elite speelde daarnaast een anti-stedelijke drijfveer mee: tuinieren moest de verstedelijkte bevolking opnieuw dichterbij het platteland brengen. En als arbeiders gingen tuinieren, hadden ze ook minder tijd om in de kroeg te zitten.

Verder op de ingeslagen weg tijdens het interbellum

Tijdens het interbellum groeide het ideaal van het 'huis met tuin' verder uit. Voedselproductie voor het eigen huishouden was de belangrijkste functie van de tuin. Voor wie zich geen eigen woning kon veroorloven, was er de volkstuin. Tuinieren zorgde voor een belangrijke aanvulling op het gezinsinkomen, ook voor huishoudens op het platteland. De economische crisis aan het einde van de jaren 1920 zorgde hierbij voor een boost, maar ook

de antisocialistische en anti-stedelijke elementen bleven aanwezig. De pauselijke encycliek *Quadragesimo Anno* (1931) herbevestigde het belang van een eigen huis met tuin. Zowel voor de katholieken als voor de socialisten won de beeldvorming van de landelijke idylle aan belang. De socialisten zagen er een middel in om de arbeidersklasse te emanciperen door gezinnen een gezondere leefomgeving en de mogelijkheid tot eigen voedselvoorziening aan te reiken, voor de katholieken telde in de eerste plaats de morele opvoeding van deze groep.

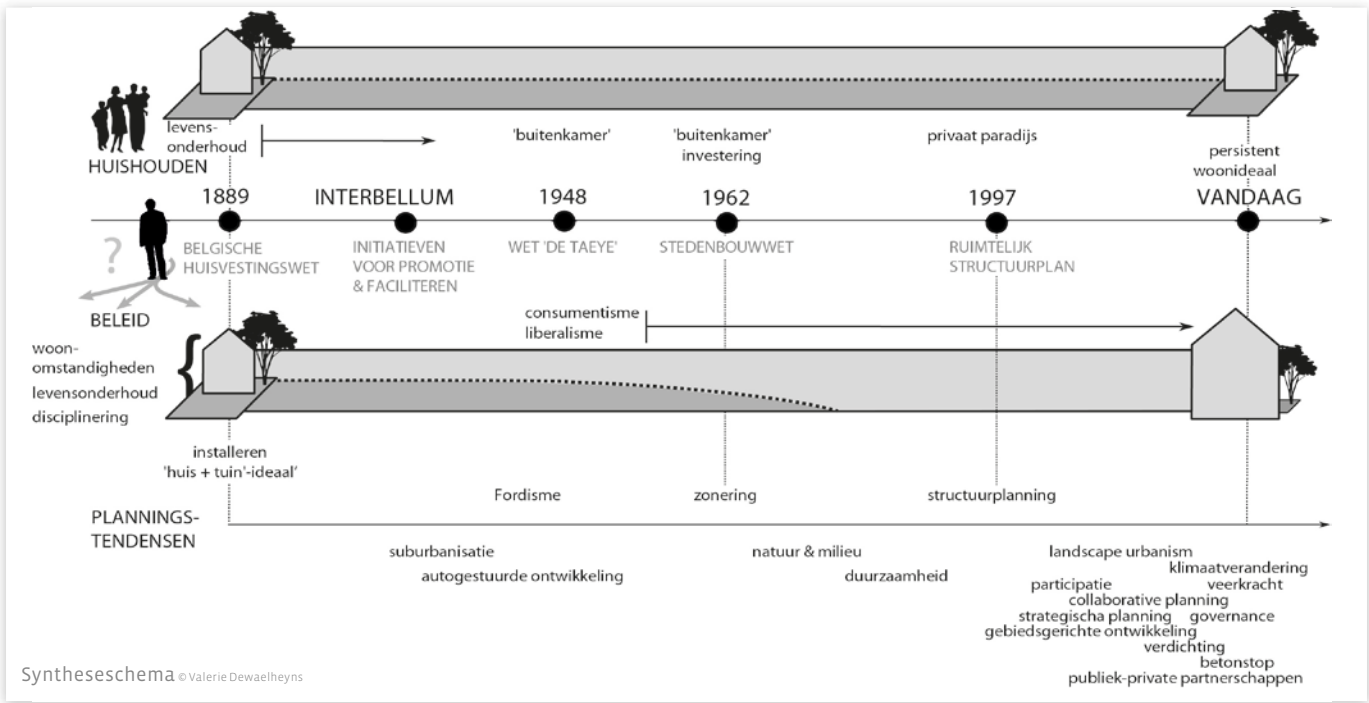
Voor het uitdragen en faciliteren van het 'huis met tuin'-ideaal werden meerdere sporen gevolgd. Zo werden er verschillende maatschappelijke organisaties en subsidiesystemen gecreëerd om het eigenaarschap van een huis met tuin ook mogelijk te maken voor de arbeidersklasse en lagere middenklasse. Een van deze organisaties was de 'Nationale Maatschappij van de Kleine Landeigendom', opgericht in 1935. De privétuin die bij alle woningen van deze maatschappij verplicht was, moest de bewoners in staat stellen groenten en fruit te telen of eventueel wat kleinvee te houden, en zorgde zo voor een extra inkomen.

Daarnaast deed de tuin nog steeds dienst als instrument voor het opleiden van de arbeiders- en lagere middenklasse. Een brede waaier aan initiatieven richtte zich zowel op de private als de volkstuiniers. Het organiseren van opleidingen, het verspreiden van publicaties (zoals het boek *Hoe eenieder kan hovenier worden* van Victor Stappaerts uit 1916 of het magazine *De Volkstuin* vanaf 1930), en het aanleggen van modeltuinen zijn enkele voorbeelden. Ook status en identiteit waren een belangrijke insteek voor het beïnvloeden van de bevolking, onder andere via de organisatie van wedstrijden en door beeldvorming in televisieseries.

Consumptie: het nieuwe zwaartepunt na de Tweede Wereldoorlog

Waar het zwaartepunt in beleidskeuzes voordien lag bij 'productie' – van voedsel, gezonde leefomgevingen en gedisciplineerde burgers – verschoof dat na de Tweede Wereldoorlog onder invloed van een liberalere visie naar 'consumptie'. De belangrijkste drijfveer was daarbij nog steeds economisch. Private ontwikkelingen kregen de voorkeur op overheidsinterventies. Door een toename

in de welvaart, een verbeterde sociale zekerheid en subsidies voor private woonontwikkelingen werd de droom van een eigen huis met tuin in deze periode realiteit voor het grootste deel van de

MET HET OPGAAN VAN DE TUIN IN DE PLANNINGS-CATEGORIE 'WOONGEBIED' VERDWEEN DE STRATEGISCHE WAARDERING VAN DE TUIN VAN DE BELEIDSAGENDA.

bevolking. Daartoe werden verschillende nieuwe wetten en subsidies in het leven geroepen.

Zo was het Sociaal Pact van 1944 gericht op het vrijwaren van consumptie door relatieve werkzekerheid, sociale zekerheid en loonsverhoging. Hierdoor werden de arbeidersklasse en de middenklasse in staat gesteld een lening voor een eigen huis af te sluiten. Vanaf 1948 voorzag de katholiek geïnspireerde Wet De Taeye

in subsidies voor het bouwen of kopen van een eigen huis, bij voorkeur op het platteland, dat dankzij de auto voortaan ook makkelijker bereikbaar was. Tussen 1950 en 1970 werd ongeveer 36 procent van de nieuwe woonontwikkelingen door private huishoudens gebouwd dankzij deze subsidies. Een jaar later, in 1949, werd de Wet Brunfaut goedgekeurd. Deze socialistische tegenhanger van de Wet De Taeye focuste op collectieve woningen in kleinere tuinnwijken.

Beide wetten creëerden een investeringsmachine die weliswaar geïnitieerd en gefaciliteerd werd door de overheid, maar haast volledig draaide op privaat initiatief en kapitaal. Het ondersteunen van privaat eigenaarschap werd op die manier sterk ingebed in de bredere institutionele, politieke en macro-economische structuren van België. Het resultaat is de Vlaamse nevelstad, met verspreide bebouwing en bijbehorende tuinen, gekenmerkt door een hoog eigendomspercentage en een hoge consumptiegraad van open ruimte en energie.

De tuin uit beeld

In 1962 werd de eerste nationale 'Stedenbouwwet' goedgekeurd, met als doelstelling onder meer "s lands natuurschoon ongeschonden te bewaren'. Het ruimtelijk beleid koos met de zoneringsaanpak voor een technocratische benadering. Tuinen verloren op dat moment hun eigen identiteit in het planningsdiscours en gingen op in de categorie 'woongebied', een rode vlek op de plannen van aanleg.

Om ongewenste ontwikkelingen te voorkomen, werd de zoneringsaanpak gekoppeld aan een systeem met bouw- en verkavelingsvergunningen, ingebed in het eigendomsrecht. Dit systeem zette ook een nieuw mechanisme in werking: private landspeculatie. Door het vastleggen van een bestemmingsplan werd indirect een marktwaarde toegewezen aan elke vierkante meter grond, waarbij bouwgrond de hoogste waarde had. Veel private eigenaars begonnen in te zetten op vastgoedtransacties, onder andere via hun tuin. Ze kochten een belendend perceel om het te gebruiken als tuin en later eventueel te verkavelen en met winst door te verkopen. De tuin werd zo een aanhangsel van de economische valorisatie van land door de ontwikkeling van woningen en infrastructuur.

De interpretatie van de tuin evolueerde in de tweede helft van de 20ste eeuw van een functioneel element dat instond voor voedselzekerheid, naar een strikt privaat consumptieproduct met recreatie en status als belangrijkste functies. Met het opgaan van de tuin in de planningscategorie woongebied verdween de strategische waardering van de tuin bovendien van de beleidsagenda.

Herwaardering van het tuincomplex vanuit strategisch perspectief?

Vanaf de jaren 1970 nam de kritiek op het Belgische woonmodel van eengezinswoningen met tuin toe. Architecten en planners sloegen alarm over de ruimtelijke grenzen van deze ontwik-

kelingsstrategie en wezen op de ongewenste gevolgen van de haast teugellose private ontwikkelingen. In 1968 omschreef Renaat Braem de privétuin als 'ersatznatuur in miniformaat'. Terwijl de tuin voor individuele huishoudens het private paradijs was, beschouwde Braem hem vanuit het perspectief van het gemeenschappelijk belang als een desillusie: 'De realiteit klopt niet met de droom!'

Vanaf 1970 werden natuur en milieu prominentere thema's in beleid en planning. Bij de tweede staatsvorming in 1980 werd het Vlaams Gewest bevoegd voor onder andere leefmilieu, ruimtelijke ordening en huisvesting. De conferentie van Rio in 1992 bracht het thema 'duurzaamheid' op de voorgrond. Nieuwe inzichten in landschapsecologie voedden de ontwikkelingen van het concept 'ecologische netwerken', een nieuwe ruimtelijke strategie voor natuurontwikkeling. Deze nieuwe concepten werden opgepikt door de ruimtelijk planners die in de jaren 1990 werkten aan het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. Dit beleidsplan vermeldt tuinen kort als onderdeel van het ecologisch netwerk, zonder te expliciteren hoe ermee moet worden omgegaan.

De discussie duurt vandaag voort met nog steeds dezelfde argumenten, zoals duurzaamheid en verlies aan ruimtelijke kwaliteit, maar ook met nieuwe uitdagingen en termen zoals klimaatverandering, veerkracht, adaptatie, verdichting en betonstop. Tuinen kwamen in deze discussie aanvankelijk niet aan bod, behalve dan als 'luxueuze verspillers van de ruimte', zoals ze door Braem werden afgeschilderd. Die negatieve waardering werd verder opgeladen met inzichten rond bijvoorbeeld de vertuining van landbouwgrond. De voorbije jaren neemt de aandacht voor een positieve en strategische waardering van het geheel aan privétuinen echter druppelsgewijs toe, met een expliciete vermelding in de beleidsverklaring van Vlaams minister van Omgeving, Natuur en Landbouw Joke Schauvliege in 2014 en in de beleidsverklaring van de Provincie Vlaams-Brabant in 2019. Er wordt verkend of tuinen kunnen worden ingezet in het zoeken naar oplossingen voor actuele maatschappelijke uitdagingen. Voor heel wat onderzoekers is

het alvast duidelijk dat het geheel aan privétuinen wel degelijk een nieuwe strategische rol kan opnemen.

Van een vergeten beleidsideaal en gevestigde private waarde naar inspiratie voor de toekomst

De strategische beleidsaandacht voor privétuinen is haast ongemerkt van de Belgische en Vlaamse beleidsagenda's verdwenen. Bij het lanceren van het 'huis met tuin'-ideaal vormden de tuin en de woning evenwaardige delen van een eenheid. In de loop van de geschiedenis plaatsten macro-economische en institutionele formalisering en initiatieven de woning echter prominent op de voorgrond.

Terwijl het belang en de betekenis van de privétuin beleidsmatig naar de achtergrond verdwenen, bleef de tuin voor de private huishoudens een ultiem paradijs. Tot vandaag laat de doelbewuste overheidspromotie van een huis met tuin sporen na. Het ideaal om ooit eigenaar van dergelijk goed te zijn, blijkt blijvend ingebed in de dromen en levensstijl van Belgische huishoudens.

Het is belangrijk om als samenleving te beseffen dat de tuin ooit succesvol is ingezet als oplossing voor het wegwerken van meerdere nijpende maatschappelijke problemen. Waarom zou dat vandaag en morgen ook niet kunnen?

BRONNEN Bracke, B. en Van den Broeck, P. (2012). Klimaat en ruimtelijk beleid in Vlaanderen, in: Allaert, G., Bouwer, L., De Sutter, R., Gulinck, H., Meire, P., Van Damme, S., Van den Broeck, P., Van Eetvelde, V. (Eds.), Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging. Academia Press, Gent, pp. 211-223. ■ De Decker, P. (2011a). A garden of Eden? The promotion of the single-family house with a garden in Belgium before the Second World War, in: Dewaelheyns, V., Bomans, K., Gulinck, H. (Eds.), The Powerful Garden. Emerging views on the garden complex. Garant Publishers, Antwerp, pp. 27-49. ■ Meeus, B., De Decker, P. en Claessens, B. (2013). De geest van suburbia, Garant Publishers, Antwerpen. ■ Ryckewaert, M. en Theunis, K. (2006). Het lelijkste land, de mythe voorbij. Stedenbouw en verstedelijking in België sinds 1945. Stadsgeschiedenis 1, pp. 148-168. ■ Segers, Y. en Hermans, R. (2011). Potatoes, spinach or flowers? Advices and practices on allotment gardening in Belgium, 1890-1940, in: Dewaelheyns, V., Bomans, K., Gulinck, H. (Eds.), The Powerful Garden. Emerging views on the garden complex. Garant Publishers, Antwerp, pp. 51-66.

